

**“СПІЛЬНІ МІНІМАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЦИВІЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ”
ЯК ВЕКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ
В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ В УКРАЇНІ**

Сергій КОРОЄД

*доктор юридичних наук, професор,
виконуючий обов'язки президента,
Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена Законом України від 18 березня 2004 року № 1629-IV, визначає механізм досягнення Україною відповідності критеріям набуття членства в Європейському Союзі, який включає передусім адаптацію законодавства України до законодавства ЄС як пріоритетну складову процесу інтеграції України до ЄС, що передбачає досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* (*acquis*) – правовій системі ЄС, джерелами якої зокрема є директива, регламент, рішення, рекомендація або висновок тощо. В Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, Сторони надали особливого значення зокрема укріпленню судових органів; передбачено зміцнення судової влади та підвищення її ефективності. При цьому, як відомо, багато актів законодавства ЄС присвячено саме цивільному процесу (судочинству в цивільних справах). Одним із таких актів є Резолюція Європейського Парламенту від 4 липня 2017 року з рекомендаціями Комісії щодо спільних мінімальних стандартів цивільного процесу в Європейському Союзі (2015/2084(INL))¹ (далі – Резолюція), додатком до якої є Директива Європейського Парламенту та Ради про спільні мінімальні стандарти цивільного процесу в Європейському Союзі (далі – Директива), а також Рекомендації до цієї Директиви (далі – Рекомендації).

¹ European Parliament resolution of 4 July 2017 with recommendations to the Commission on common minimum standards of civil procedure in the European Union (2015/2084(INL)). *Official Journal of the European Union*. 19.9.2018. C 334/39–C 334/59. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0282&from=MT>.

Такий термін, як “європейські стандарти правосуддя” або подібні йому вже тривалий час використовуються в юридичній науці як збірне поняття, яке охоплює окремі принципи і правила цивільного процесу, вміщені в різних актах законодавства ЄС. Водночас термін “спільні мінімальні стандарти цивільного процесу” в актах законодавства ЄС не застосовувався. Можливо це пояснюється тим, що запропонована Директива спрямована на запровадження системи для розгляду цивільних справ шляхом систематизації чинних правил цивільного процесуального права Союзу та розширення сфери їх застосування на всі питання, що належать до сфери застосування права Союзу. Тобто фактично вказаний акт вміщує всі існуючі до цього стандарти в сфері цивільного судочинства. При цьому в Резолюції наголошено, що хоча деякі стандарти цивільного процесу, які сьогодні визнаються частиною процесуальної системи Союзу, були підтверджені в судовій практиці Суду ЄС, внесок Суду ЄС зрештою слід розглядати як тлумачення стандартів, а не як встановлення стандартів. Додатково, як зазначено в Резолюції, паралельному застосуванню також підлягають галузеві директиви, які гармонізують певні аспекти цивільного процесу, такі як, наприклад, Директива про захист прав інтелектуальної власності та Директива про відшкодування збитків, пов’язаних з антимонопольним законодавством. Водночас в Резолюції констатується, що запропонована Директива не впливає на способи ведення цивільного судочинства, але при цьому сприяє більш ефективним національним процесуальним правилам.

Як зазначено у Резолюції, система спільних мінімальних стандартів Союзу у формі принципів та правил слугуватиме першим кроком до зближення національних норм щодо цивільного процесу, встановлюючи баланс між основними правами сторін у справі в інтересах повної взаємної довіри між судовими системами держав-членів; такі мінімальні стандарти на рівні Союзу можуть сприяти модернізації національних проваджень, рівним умовам для бізнесу та підвищенню економічного зростання, підвищуючи ефективність та результативність судових систем, водночас полегшуючи доступ громадян до правосуддя в Союзі.

В Рекомендаціях при цьому декларується, що цивільні провадження в національних судах мають забезпечувати справедливість, правосуддя та ефективність, а також ефективне застосування права Союзу. Сама Директива спрямована передусім на встановлення спільних мінімальних стандартів щодо функціонування та ведення цивільного судочинства держав-членів з усіх питань, що належать до сфери застосування права Союзу.

Спільні мінімальні стандарти цивільного судочинства, як зазначено в Рекомендаціях, мають відображати загальний консенсус щодо принципів практики цивільного судочинства та є необхідними для

формування міцної основи для наближення та вдосконалення національного законодавства, враховуючи гнучкість, яку вони надають державам-членам у підготовці нового цивільно-процесуального законодавства.

І хоча положення Директиви повинні застосовуватися до цивільних спорів, що мають транскордонні наслідки, водночас з її змісту випливає, що вона також поширюється на цивільні спори, що виникають внаслідок порушення прав і свобод, гарантованих законодавством Союзу. Коли ця Директива стосується порушення прав, наданих законодавством Союзу, вона охоплює всі ситуації, коли порушення правил, встановлених на рівні Союзу, завдало або може завдати шкоди фізичним та юридичним особам. Ніщо не повинно перешкоджати державам-членам застосовувати положення цієї Директиви також до суто внутрішніх цивільних справ (6). При цьому наголошено, що питання, зазначені в цій Директиві, повинні розглядатися відповідно до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, і зокрема прав на справедливий суд та ефективний засіб правового захисту (7). Ці положення Директиви, з огляду на приписи Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”, дають підстави вважати можливим застосування положень Директиви судами України при здійсненні правосуддя в цивільних справах, адже Конвенція, а відтак й практика ЄСПЛ, охоплює широке коло прав, які виступають об’єктом захисту в цивільному суді.

В Директиві окремо визначено, що ключову роль слід відводити судам у захисті прав та інтересів усіх сторін, а також ефективному та результативному веденні цивільного судочинства (14). Як бачимо, тут мова йде про захист прав усіх сторін (тобто про матеріально-правові наслідки) та результативне ведення судочинства (тобто про процесуальні наслідки). Водночас зроблено акцент на захисті прав та інтересів “усіх” сторін.

Саме в такому контексті ми раніше визначали ефективність цивільного судочинства – як результативність судової цивільної процесуальної діяльності та її наслідків (матеріально-правових та процесуальних), а також обґрунтовували, що захист прав може відбуватися як при задоволенні позову (захист прав позивача), так й при відмові в позові (захист прав відповідача)².

Процесуальний аспект більш конкретно розкрито у статті 9 Директиви, відповідно до положень якої держави-члени забезпечують, щоб суди активно керували справами, що перебувають на їхньому

² Короед С. О. (2014) Процесуальне забезпечення ефективності цивільного судочинства: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.03. К., 2014. С. 12, 140.

розгляді, з метою забезпечення справедливого та ефективного вирішення спорів, а також щоб це здійснювалося з розумною швидкістю та витратами, без шкоди для свободи сторін визначати предмет своєї справи та підтверджуючі докази. Вказане положення, на нашу думку, свідчить про необхідність посилення принципів судової активності, судового керівництва і суддівського розсуду, що має передбачати не лише остаточну кваліфікацію позовних вимог та визначення правильного предмета доказування і кола необхідних доказів, а й у випадку пасивності сторін в їх наданні, – їх витребування і дослідження, а також справедливе втручання суду в диспозитивні і змагальні права сторін, необхідне в правосудних цілях. Саме виходячи з таких процесуальних механізмів, на нашу думку, й має забезпечуватись ефективність цивільного судочинства.

При цьому, системний аналіз положень Резолюції і тексту Директиви дають підстави для висновку, що вказані спільні мінімальні стандарти цивільного процесу в ЄС мають забезпечувати ефективність правосуддя комплексно, тобто як за допомогою процесуальних принципів і правил, так й практики ЄСПЛ щодо тлумачення відповідних положень Конвенції як матеріально-правової основи вирішення цивільної справи.